

УДК 82-1 Ю. Гудзь

ЯНКОВА М. А.

**БІБЛІЙНІ МОТИВИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОЕМІ
Ю. ГУДЗЯ «БАРИКАДИ НА ХРЕСТІ»: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНЕ
ПРОЧИТАННЯ**

У статті автор робить спробу розглянути і проаналізувати розмаїття інтертекстів, зокрема окреслити біблійні та національні ідеї, мотиви, алюзії і ремінісценції поеми Ю. Гудзя «Барикади на Хресті».

Ключові слова: інтертекст, мотиви, ремінісценція, автоциткування.

Сучасне осягнення художнього простору української літератури кін. ХХ – поч. ХХІ ст. неможливе без дослідження творчості маловідомих письменників. До цієї когорти належить Ю. Гудзь – письменник, який своєю творчістю репрезентував постмодерну літературу. Спроба осмислення особливостей потужного образного слова письменника доводить, що Ю. Гудзь – поет з новаторськими стилістичними особливостями та посиленням есхатологічним, профетичним світовідчуттям, – зайняв належне місце в історії української літератури. Його постмодерне поетичне письмо позначене широким використанням образів/архетипів із міфології, релігії та інтертекстів – переплетенням попередніх творів (ретроспекція) та провидінь (проспекція).

За об'єкт обрано художній простір у сакральному та національному розумінні, реалізований Ю. Гудзем у поемі «Барикади на Хресті» і яка стала предметом даної статті. Мета якої – послідовно розкрити художні міфопоетичні інтенції поеми, оскільки саме біблійні та національні символи є її основою. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення комплексу завдань, які полягають в тому, щоб проаналізувати семантику символів та образів, схарактеризувати їхню художню реалізацію в поемі, дослідити основні інтертекстуальні зв'язки, образно-стильові особливості й окреслити жанрово-структурні модифікації тексту. До поеми «Барикади на Хресті»

Ю. Гудзя дослідники зверталися лише спорадично, відомі окремі розвідки В. Даниленка [6] та Ніли Зборовської [1, 8], але в них поема окреслена лише узагальнено, в контексті романів «Не-Ми» та «Ісихія». Виходячи з актуальності й недостатньої розробленості цієї теми в контексті поеми, аналіз образів та мотивів дозволить глибше й повніше зрозуміти твір.

Поема «Барикади на Хресті» Ю. Гудзя стала останньою в його творчому доробку, яку друзі письменника видали вже помертвено. 20 лютого 2002 року Ю. Гудзя не стало, загинув у Житомирі за нез'ясованих обставин. Над написанням поеми Ю. Гудзь працював протягом 2001 – 2002 років, про що свідчать спогади його друзів. Зокрема, у передмові до книги «Барикади на Хресті. Поема. НЕ-МИ. Книга видінь і щезень. ІСИХІЯ. Книга щастя» Н. Зборовська згадувала, що «незадовго до смерті він (Ю. Гудзь – примітка моя – Я. М.) написав поему «Барикади на Хресті» про божевільного поета, який пристрасно закликає Київ на повстання Любові» [1, 5]. П. Сорока у своїх «денниках» також згадує про написання цього твору. Листуючись, одного разу Ю. Гудзь написав: «Вийшло так, що твої «денники» я дочитував саме тоді, коли дописував свою поему «Барикади на Хресті», себто на Хрещатику, маючи на увазі київський сленг... Писав і мав досить агресивний настрій – дуже хотілося щось розтрити, розгамселити...» [10, 244].

Поема «Барикади на Хресті» – багатоплановий твір, насичений різними образами, символами та мотивами, що тісно взаємодіють. Скажімо, мотив повстання в українській літературі не новий. У літературі романтизму ХІХ ст. найвідомішим пророком та борцем за справедливість був Т. Шевченко. У постмодерній літературі такою постаттю є Ю. Гудзь, якому випало застати комуністичний період та перші десятиліття незалежності України. Як громадянина, його турбувала зрусифікованість та байдужість українців, тому він, як поет, за допомогою художнього слова прагнув надихати людей на захист прав свободи та гідності. Основна ідея причин повстання мало змінилася, вона трансформувалася лише в художньо-структурних домінантах, у способах реалізації цих закликів. Епоха

Постмодерну контамінувала широке поле використання сучасними авторами засобів інтертекстуальності, ремінісценцій, авторемінісценцій, алюзій, цитатності, автоцитатності тощо, одним словом – еkleктика формотворчих засобів та стилів.

Розглядаючи творчість Ю. Гудзя як художника слова, письменник-перекладач А. Шевчук у спогадах пише, що «поемою «Барикади на Хресті» Ю. Гудзь передбачив і Хрещатик, і Помаранчеву революцію» [9, 20]. Про передбачення Ю. Гудзя Н.Зборовська також зазначала, що: «Юркове пророцтво скероване в синівське майбутнє Української Реконкісти. Тому метафізика жертвовного батьківства тут само собою зрозуміла, вона служить утвердженню нової історичності національного родоводу – після страхітливої і безбожної епохи більшовизму» [1, 19].

У поемі «Барикади на Хресті» Ю. Гудзя цікавим є те, що автор не надає ймення головним героям, наприклад, ліричний герой пише лист до жінки від першої особи однини, звертаючись до неї на «Ти». Тому окреслимо їх умовно: Жінка, Чоловік та Старий музикант (пророк). Такий авторський розподіл сфер викладу видається дуже фрагментарним та оригінальним, він переплітає ліричні відступи, діалогічні репліки героїв, автоцитатування віршів, ремінісценції, алюзії – компонує це все з життям України та з біблійними мотивами. Композиційно текст поеми «Барикади на Хресті» починається з епіграфу. Структурно поема складається із декількох розділів: вступної частини під назвою «... А... Інтродукція», двох розділів: «Б... Зустріч», «В... Свято» та епілогу. Епілог має подвійну структуру, оскільки він поділений на дві частини – «P.S.» та «P.S. (другий)». До речі, другий «P.S.» – це автоцитатування Ю. Гудзем раніше друкованого віршу «Ти запитуєш мене...» у збірках «P.S. до мовчання» та «Маленький концерт для самотнього хронопа».

У вступній частині «А. Інтродукція» ліричний герой, звертаючись до героїні на «Ти», згадує про те, що Її пророцтво про «наше тисячоліття» так і не здійснилося. Можна припустити, що передбачення стосувалося придуманої Ю. Гудзем мистецької міфологеми та орієнтиру для майбутнього

України – «реконкісти», яка передбачає «звільнення нашої свідомості від постколоніальної залежності», тобто – націотворче «звільнення (відвоювання) і впізнавання нових реальностей, нових сутностей, нових моделей текстуального і метафізичного освоєння довколишнього та внутрішнього світу окремої людини, її здатності до порозуміння з іншими...» [7, 4]. Саме завдячуючи цьому пророцтву, за свідченням ліричного героя, йому вдалося «пережити ту зиму і перейти по замерзлій воді з Лівого берега – на Правий берег, до відчинених Царських Воріт немиленської церкви» [1, 231]. До речі, мотив ходіння по воді є канонічним. Ісус ходив, ступаючи морем, про цю подію оповідається в усіх Євангеліях, окрім від Луки (Мт. 14:25; Мк. 6:48; Йо. 16:19). Численні реалізації євангельського образу ходіння по воді маємо також у християнських легендах. По морських хвилях ходили Святі – Марія Єгипетська, Микола Чудотворець, Климент, Гіацинт та ін.

Два протилежні береги Правий та Лівий мають символічне значення як для України так і для письменника, адже об'єднання Києва та Львова у 1990-му році стали символом єднання Сходу і Заходу шляхом утворення живого ланцюга з українців по обидва боки країни. Натомість, «Царські Ворота немиленської церкви» уособлюють собою врата Раю. Зазвичай, у таких дверях іконостасу зображені чотири євангелісти і Благовіщення як символ того, що врата Раю знову стали відкриті для людей. Сама назва «Царські врата» (або «Святі врата») походить від того, що через них входить Цар Слави Господь Ісус Христос у Святих Дарах. Царські врата мають велике символічне значення у православному богослужінні. Віруючі, проходячи повз «врата», зазвичай роблять хресне знамення й уклін. «Царські врата» відкриваються тільки для урочистих виходів або інших моментів богослужіння, описаних уставом. Коли під час богослужіння ієрей або диякон відкриває «Царські врата», парафіяни роблять поясний уклін. У «Царські врата» можуть входити тільки священнослужителі. У поемі ж «Барикади на Хресті» ліричний герой ніби превознісся до Раю, підійшовши

до відчинених «Царських Воріт» немиленської церкви. Потім він згадує про глиняний свищик, від якого збереглася лише клітка, «схожа на маківку дитячої церкви». Свого щиглика автор називає «розхристаним», що є прямою ремінісценцією Христа, тим паче, що герой купив його до п'ятиріччя сина, саме такого віку був Ісус Христос, якого описує Фома у наведеному нижче уривку з апокрифу. Проте герой згадує, що пташка прожила недовго, адже її з'їв кіт на ймення Мордехай. Очевидно, що Ю. Гудзь навмисне застосовує алюзію, адже саме ім'я Мордехай Леві було справжнім іменем К.Маркса – теоретика марксизму та засновника Комуністичного інтернаціоналу. Втім, далі за текстом автор все ж сумнівається в тому, хто з'їв пташку: кіт чи господар kota, який вправно прикидався людиною. Господарем виявляється В і л є н, якого назвали на честь «найбільшого у світі Людожера» [1, 231]. У посиланні вкінці сторінки так і розшифровується: «В-і-лен: Владімір Ілліч Ленін». Глиняна птаха схожа за образом на Україну, яка вкинена в клітку тоталітарної ідеології комунізму, а кіт – це уособлення влади в образі ідеолога та диктатора – К. Маркса й В. Леніна.

Надалі автор пригадує уривок з апокрифічної Євангелії від Фоми (у поемі «Євангеліє від Томи»). В основі сюжету – розповіді про чуда, які робив Ісус у дитинстві. Євангеліє містить багато легенд про Спасителя та Його дитячий вік. У вступній частині поеми «Барикади на Хресті»Ю. Гудзь переказує уривок з Євангелії від Фоми про п'ятилітнього Ісуса, який грався біля струмка та зібрав у калюжки джерельну воду і виліпив дванадцять горобців. Дванадцять – священне число в іудейській та християнській теології. Коли Ісус це вчинив, була субота. Один іудей це побачив і почав кричати до Йосипа (батька Його): «Дивись, дивись, твоя дитина взяла глину й виліпила птахів, і осквернила день суботи!..». Його батько почав дорікати, що він робив у суботу те, що не потрібно. Але Ісус вдарив у долоні і закричав горобцям: «Летіть! Летіть! Летіть!», і горобці злетіли в небо, радісно щебечучи. За легендою, іудеї здивувались, побачивши це, пішли й розповіли старійшинам, що вони бачили, як Ісус здійснив чудо. У примітках до

оригіналу Євангелії від Фоми розкодовується, що вже в дитинстві Ісус виступав проти дотримання суботніх настанов, тобто проти іудейської обрядності. Моралістичний висновок Ю. Гудзя відрізняється від біблійного, для нього «найважливішим у цьому апокрифі є спів отих із глини зліплених пташок...» [1, 232]. Свищики – оригінальний, самобутній витвір українського мистецтва, який прикрашає наш побут, вносить тепло і радість в життя дітей, формує їхні естетичні смаки. Глиняні свищики мають дуже давнє походження. Про релігійний характер світогляду українського народу свідчать повір'я щодо походження різних птахів. Одні з них вважаються Божими (лелека, дятел, зозуля), інші – зловісними або проклятими (крук, сова, пугач). Свищики у вигляді птахів вважали символом родючості, оновлення і відродження природи, а свист використовували як ритуал відганяння злих духів. Апокрифічно-філософський вступ до поеми Ю. Гудзя «Барикади на Хресті» являє собою біблійні інтертексти та образи, авторські роздуми над боротьбою за духовне та національне визволення України. Таким чином, у вступі поеми автор визначив власні ідейно-естетичні позиції як провидець життя народу та його представник.

«А. Інтродукція» є своєрідною експозицією сюжету поеми, це є лист персонажа Чоловіка до Жінки. Натомість наступна частина поеми «Б. Зустріч» – це зачин постмодерної ідеологічно-міфологічної неодуми. У сюжеті йдеться про зустріч (теперішню чи майбутню – невідомо) на Хресті (Хрещатику) Жінки та Чоловіка, котрі навпроти підземного переходу побачили Старого-сурмача, який подібний до образу янгола, що до неба здіймає мідну трубу. Герой-Чоловік називає його «місцевим божевільним, Парамоном». Правитель східних областей Аквіан кинув у темницю 370 християн, примушуючи їх відректися від Христа і принести жертву ідолам. До в'язнів застосовували тортури, сподіваючись муками і загрозою смерті змусити їх відректися від Христа і вклонитися язичницьким божествам. Один з місцевих жителів, на ім'я Парамон, бачачи муки християн, відкрито викрив жорстокість правителя і визнав свою віру в Єдиного Істинного Бога, Господа

Ісуса Христа. За поемою Ю. Гудзя Старий музика, який схожий на Святого мученика Парамона «всіх закликає до повстання» [1, 233], цитуючи частину із революційного заклику до повстання із «Заповіту» Т. Шевченка: «І вражою злою кров'ю / Волю окропіте» [1, 234]. Звернення героя до ідей розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу пророка – Шевченка, пояснюється тим, що його заповіт досі не виконаний. Проте Старий божевільний передбачає, що таке повстання все ж може відбутися, де український народ: «своєю невідомщеною кров'ю / Окропить й освятить / Останній Судний і весняний / День!..» [1, 235]. Відомо, що Судний день – день осудження живих і мертвих; за результатами Божого суду одні будуть направлені до Раю, а інші – у пекло; Рай гарантовано тим, хто за земного життя мужньо і покірливо переносив усі його негаразди і нестатки.

Символ розп'яття застосовується не вперше в українській літературі. Т. Шевченко, порівнюючи Україну з дівчиною-покриткою, свого часу писав: «гірше ляха свої діти Її розпинають» [11, 229]. Вихід із кризи обидва письменники бачили в об'єднанні, адже ідеологія – явище плінне, тимчасове, а нація – вічна. У єднанні, любові Чоловіка та Жінки – сила. За Ю. Гудзем, барикада для дієвості має бути створена «з громів, димів, / миттєвих спалахів пронизливого щастя, / коли навиліт куля б'є / крізь дощ простягнуту / долоню...» [1, 236]. Старий співець закликає молодь не боятися повставати, адже «страшніше – прижиттєво вмерти...» [1, 236] душею. Письменник називає український народ «мешканцями штанів» («Повстаньте, мешканці штанів!» – вислів із вірша поета М. Біденка [4, 178]), «жителів змертвілих Воскресенок», натякаючи на «зомбованість» їхніх душ, які забули свій рід та предків. Заклики Старого-провісника автор порівнює з янголом із Апокаліпсису: «На тлі призахідного неба / Труба його стає крилом / Обпатраного янгола – з видінь і одкровенень Івана Богослова...» [1, 237]. Відомо, що Ангела Ісус Христос послав Івану Богослову для об'явлення майбутньої долі усього світу. Старий віщує так само як і в пророчому

Апокаліпсисі – Кінець Світу, Друге пришествя Христа та Тисячолітнє царство Боже після Страшного Суду.

Топос, у якому відбуваються події поеми – Україна, місто Київ, вулиця Хрещатик. Вулиця й місто стають загальним уособленням образу України. Задля підсилення духу людей для виходу на барикади, автор згадує героїчні приклади в боротьбі за українську незалежність (Бій під Крутами, під Базаром, Берестечко, Холодний Яр). Київ письменник називає містом Вія, співвідносячи його із тоталітарною владою, що пропагує ідеї на кшталт ідеалістичних утопій XVIII ст., які занадто часто і цинічно використовувались задля досягнення цілком конкретних імперських забаганок.

Останній твір, написаний Ю. Гудзем – це своєрідне звернення до українців, заклик до «Барикад на Хресті». Він не прагне пролиття ворожої крові, адже « – Ворожа кров – то не сукровиця, / не рідина із перерізаного / горла... / Ворожа злая кров – то марево / змертвілої душі... / Ворожа кров – це страх і нехіть / в собі самому боронить / людину... / Ворожа кров – це ж наші / з Тобою ненароджені діти...» [1, 239]. У повстанців кровопролитної зброї немає, їхня зброя – це етнотрадиції українського народу, збереження історії країни та пам'яті учасників чеченської, афганської війни, які боролися із загарбниками національного та духовного простору. Ю. Гудзь завершує повстання на барикадах здійманням кулаків дітей до неба. Образ піднятих рук до неба – це один із найдавніших жестів, що звернений до Бога, і означає прохання, благання. Це образ Оранти (від лат. *orans* – «той, що молиться»), у такому образі – з піднятими вгору руками – жест адорації (молитви) – часто зображується Божа Матір. Витоки цього специфічного знаку присутні у Біблії. Під час битви іудеїв з амалекитянами Мойсей молився за свій народ, піднявши обидві руки до неба. До того часу, поки він утримував руки у такому положенні, іудеї перемагали. Коли ж руки опускалися, вороги починали брати гору. Втім, читачу не відома кінцівка цієї битви, автор обриває її появою між обома сторонами Старого і оголошує стоп-кадр

(зупинена мить, яка застигла у пам'яті читача). Такий прийом є одним із часто застосовуваних засобів у постмодернізмі, тенденція до мовчання. Поки повстання завмирає, неначе у фільмі, старий пророк записує білою крейдою на чорному хіднику свій білий вірш (дуалістична символіка чорне і біле – світлого і темного / добра і зла). Швидше за все Старий пророк – це і є Ю. Гудзь, адже у мові цього персонажа автор знову вдається до автоцитації. Вірш «ЯКІ НЕБЕСА ЦЬОГО ЛІТА...», вже був опублікований у збірці «Боротьба з хворим янголом» (1997) [2, 25]. Втілений у поезії архетип Небес уособлює нескінченне продовження всесвіту над ліричними героями. Небесами в різних релігіях називають можливе місцеперебування після смерті, мова, звичайно, йде про безсмертну душу. Небеса зазвичай описуються як місце щастя, іноді – вічного щастя, блаженства. У християнстві Рай – в релігійному уявленні: місце перебування праведних душ після тілесної смерті або кінця світу; посмертне місце відплати праведників і прабатьківщина людства. У переносному сенсі – досконалий стан блаженства. Традиційне місце розташування раю – Небеса, хоча існує уявлення про Земний Рай (Едем). Очевидно, ліричні герої Чоловік та Жінка зазнали щастя вже на Небесах. Історія Чоловіка і Жінки в поемі розказана на тлі відвоювання українського духовного, історичного та національного простору. Доля зіштовхнула цих двох осіб у контексті неба. Вони не виконали місію, покладену небесами, тому вони - лиш відгомін, тінь. Ліричний герой не бачить кінця цієї тіні. Архетип «Тіні» являє собою пригнічену, тіньову, темну сторону особистості, містить соціально неприйнятні сексуальні й агресивні імпульси, аморальні думки і пристрасті. Квінтесенцією усієї поеми є апатія і збайдужілість українського суспільства. Хоча заклик до повстання, кинутий Ю. Гудзем, і надія на краще не вмирають разом із актуалізуючими їх символами. Вміло об'єднані поетом біблійні сюжети та образи, спрямовані на підняття національного духу, реалізують художній простір поеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзь Ю. Барикади на Хресті. Поема. НЕ-МИ. Книга видінь і щезень. ІСИХІЯ. Книга щастя / Юрко Гудзь. — Тернопіль : Джура, 2009. — 248 с.
2. Гудзь Ю. Боротьба з хворим янголом / Юрко Гудзь. — К. : Голос громадянина, 1997. — 75 с.
3. Гудзь Ю. П. Г. Маленький концерт для самотнього хронопа: Поезії / Юрій Петрович Гудзь. — К. : Молодь, 1991. — 32 с.
4. Гудзь Ю. Прокиньтесь, мешканці штанів! (Романи Леоніда Кононовича в контексті української реконкїсти) / Юрко Гудзь // Кур'єр Кривбасу. — 2001. — № 136. — С. 176—178.
5. Гудзь Ю. Postscriptum до мовчання / Юрко Гудзь. — Торонто : Бескид, 1990. — 88 с.
6. Даниленко В. Романи «Не-ми» та «Ісихія» в літературній спадщині Юрка Гудзя / Володимир Даниленко // Слово і час. — 2011. — № 6. — С. 48—54.
7. Демінцева О. «Здорова й повноцінна особистість не може прагнути до тотальної влади над іншими» / Оксана Демінцева // Вільне слово. — 2002. — №9. — С. 4.
8. Зборовська Н. Неадекватне прочитання [Про фальсифікацію образу Юрка Гудзя в книжці Володимира Даниленка «Лісоруб у пустелі»] / Ніла Зборовська // Літ. Україна. — 2008. — 23 жовтня. — С. 5.
9. Сопронюк О. Дорога мусить жити після нас : поета Юрка Гудзя шанують після смерті. Прихильності й уваги за життя він так і не дочекався / Олександр Сопронюк // Україна молода. — 2008. — №141. — С. 20.
10. Сорока П. Перед незримим віттарем. Денники 2007 року / Петро Сорока. — Тернопіль : «Сорока», 2008. — С. 188—226.
11. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. — К. : Наук. думка, 2002. — 368 с.

ЯНКОВА М. А.

**БИБЛЕЙСКИЕ МОТИВЫ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ПОЭМЕ
Ю.ГУДЗЯ «БАРРИКАДЫ НА КРЕСТЕ»: ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЕ
ПРОЧТЕНИЕ**

В статье автор делает попытку рассмотреть и проанализировать разнообразие интертекстов, в частности определить библейские и национальные идеи, мотивы, аллюзии и реминисценции поэмы Ю. Гудзя «Баррикады на Кресте».

Ключевые слова: интертекст, мотивы, реминесценция, автоцитирование.

YANKOVA M.

**BIBLICAL MOTIFS AND NATIONAL IDEA IN THE POEM
«BARRICADES AT THE CROSS» WRITTEN BY YU. HUDZ': AN
INTERTEXTUAL INTERPRETATION**

In the article the author makes an attempt to outline the variety of intertextual forms and analyze. In particular it is outlined the main ideas, motives, allusions and reminiscences of the poem «Barricades at the Cross» written by Yurko Hudz'.

Key words: intertext, motives, reminiscences, self-quotation.

Стаття надійшла до редколегії 2.09.2013